

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 257-271
|| Geliş Tarihi-Received: 16.01.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.14673824

II. Mehmed Döneminde Tarikat-Devlet İlişkilerini Gösteren Bir Belge Olarak Seydî Halife'nin II. Mehmed'e Yazdığı Mektup

The Letter Written by Seydî Halife to Mehmed II as a Document Illustrating the Relationship Between Sufi Orders and the State During the Reign of Mehmed II

Fatih SÜSLEYİCİ*

Öz

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren Anadolu ve çevresinde tarikatların faaliyetlerine rastlanılmaktadır. Tarikat ehli, farklı toplum kesimleriyle geliştirdikleri ilişkiler sonucu tasavvufun geniş bir sahaya yayılmasını sağlamış ve devlet adamlarının da desteğini elde etmiştir. Fatih Sultan Mehmed dönemi de (1444-1446, 1451-1481) bu manada tasavvuf ve tarikatlar açısından hareketli bir çağdır. Tekke, dergâhlarda tasavvufî eğitim ve terbiyeye devam eden meşâyih kimi zaman da cami ve diğer sosyal mekânlarda çeşitli zümrelere yönelik irşad faaliyetleri yapmışlardır. Devlet yöneticileri de meşâyihin ilişki içinde bulunduğu sınıflar arasında yer almış ve şeyhler onlara yüz yüze veya eserleri vasıtasıyla çeşitli konularda uyarı ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. Fakat devlet ricaliyle yüz yüze görüşme imkânı bulunmadığında onlara mektup yazdıkları ve bu metodu bir irşad faaliyeti olarak kullandıkları da müşahade edilmektedir. II. Mehmed döneminde padişaha veya devlet adamlarına mektup kaleme alan mutasavvıflar arasında Akşemseddin, Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî, Hüsâmzâde Mustafa Efendi ve Seydî Halife gibi isimler sayılabilir. İşte bu çalışmada özellikle Seydî Halife'nin II. Mehmed için kaleme aldığı ve içinde çeşitli müjde ve tavsiyeler bulunan mektubuna yer verilecektir. Gün yüzüne çıkartılan ve incelenen bu arşiv belgesiyle literatüre ve tarikat-devlet ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf-tarikat, Seydî Halife, mektup, Osmanlı, Fatih Sultan Mehmed.

Abstract

Since the establishment of the Ottoman Empire, the activities of Sufi orders have been evident in Anatolia and its surroundings. Through their interactions with various segments of society, the members of these orders facilitated the widespread dissemination of Sufism and secured the support of state officials. The reign of Sultan Mehmed II (1444-1446, 1451-1481) was a particularly dynamic era in terms of Sufism and Sufi orders. In this period, the sheikhs continued to provide Sufi education and training in tekkes and dervish lodges, while also

* Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, e-posta: mail: fatihsusleyici@gmail.com, ORCID: 0009-0001-9906-8915.

engaging in guidance activities for diverse groups in mosques and other social spaces. State officials were among those with whom the sheikhs maintained relationships, offering advice and warnings through direct interactions or written works. When face-to-face meetings with state dignitaries were not feasible, the sheikhs sometimes opted to write letters, utilizing this method as a form of spiritual guidance. Prominent figures such as Akşemseddin, Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî, Hüsâmzâde Mustafa Efendi, and Seydi Halife are known to have written letters to Sultan Mehmed II or other state officials during this period. In this study, particular attention will be given to the letter written by Seydî Halife to Mehmed II, which contains various prophecies and pieces of advice. The aim is to contribute to the literature and the understanding of the relationship between the Sufi orders and the state by presenting and analyzing this archival document, which has been brought to light and examined.

Keywords: Sufism-sufi orders, Seydi Halife, letter, Ottoman Empire, Sultan Mehmed II.

Giriş

Sûfiler tasavvufî irşad metodlarından biri olarak mektup yazma üslûbunu kullanmışlardır. Şeyhler yazdıkları mektuplar vasıtasıyla müritleriyle iletişime geçmiş, onların manevî eğitimlerine destek olmuş, sorularına cevap vermiş ve rüyalarını tabir etmişlerdir. Müritlerin irşad edilmesinin yanı sıra devlet adamlarına uyarı ve tavsiyelerde bulunmak, onların moral ve motivasyonlarını arttırmak, kendisinin veya halkın bazı dilek ve şikayetlerini yöneticilere iletmek, gelen soru ve eleştirilere yanıt vermek ve ilim adamlarıyla çeşitli konularda istişare etmek, tebrik, taziye ve ağıt gibi maksatlarla da şeyhlerin mektup yazdıkları görülmektedir (Öngören, 2024, s. 21; Güleç, 2017, s. 94-100; Kurtulmuş, 2019, s. 15).

Konumuz açısından üzerinde durmak istediğimiz husus ise devlet yöneticilerine gönderilen mektuplardır. Sûfilerin bu mektup yazma geleneğini tâbiîn nesline kadar indirmek mümkündür. Örneğin meşhur tâbiî âlimlerinden ve zâhid sûfilerin ilklerinden olan Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) ve Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) yanı sıra bazı valilerle de yazıştığı onlara çeşitli konularda uyarı ve tavsiyelerde bulunduğu kaydedilmektedir (Uludağ vd., 1997, s. 292, 300, 305; Ritter, 1954, s. 75-84). Yine bu manada Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988) *el-Lüma'* adlı eserinde sûfilerin yazışma ve mektuplaşmalarına örneklere yer vermektedir (et-Tûsî, 2012, s. 271-285). Devlet adamlarına mektup yazma geleneğinin İmam-ı Gazzâlî (ö. 505/1111), Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238), Zeynüddin el-Hâfî (ö. 838/1435) ve Abdüllatîf el-Kudsî (ö. 856/1452) gibi mutasavvıflar tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. (Âşıkpashaoglu, 1947, s. 249-250; Öngören, 2012, s. 84-85; Cereyan, 2024, s. 588-599; Öngören, 2024, s. 21; Azamat, 1995, s. 519).

1. Fatih Döneminde Sûfilerin Yöneticilere Mektup Yazma Geleneği

Fatih Sultan Mehmed devrinde bazı meşâyihin başta padişah olmak üzere devlet adamlarına mektuplar yazdığı tespit edilmiştir. Bu isimler Bayramiyye tarikatından Akşemseddin (ö. 863/1459), Zeyniyye'den Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî (ö. 885/1480) ile Hüsâmzâde Mustafa Efendi (ö. 893/1488'den sonra) ve Halvetiyye'den Seydî Halife'dir. Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed'e iki adet mektup yazmıştır. Bunların ilki İstanbul muhasarası sırasında kaleme alınmıştır. Akşemseddin'in bu mektubu yazma sebebi, kaptan-ı deryâ Baltaoğlu Süleyman Bey'in (ö. ?) Bizans'a yardıma gelen gemilerin Haliç'e girmesine engel olamamasıydı. Bu başarısızlığa çok kızan Fatih, Baltaoğlu'nu azarlayıp kaptan-ı deryâlıktan azletmiştir. Düşman gemilerinin Bizans'a yardıma gelmiş

olması, başta Fatih olmak üzere askerler üzerinde moral bozukluğuna ve menfî bir hava oluşmasına sebep olmuştu. Bu sırada padişaha moral vermek ve kuşatmanın sürdürülmesini teşvik etmek için hemen bir mektup kaleme alan Akşemseddin, muzaffer olunabilmesi için Fatih Sultan Mehmed'e askerinin başına merhameti ve rıfkı az olan komutanları getirmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca yenilgiye sebep olanların araştırılıp cezalandırılmalarını istemiş, aksi halde hücum sırasında askerlerde gevşeklik olabileceğini belirtmiştir (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 5584). Akşemseddin'in mektubunun etkisi ve İnalçık'ın da ifade ettiği gibi Zağanos Paşa (ö. 868/1464 [?]), Şehbeddin Paşa (ö. 857/1453'ten sonra), Turahan Bey (ö. 860/1456) ve Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) gayretleriyle savaşa devam azmi yenilenmiş ve askerinin cesareti yükselmiştir (İnalçık, 1987, s. 128).

Akşemseddin, İstanbul fethinden sonra kaleme aldığı ikinci mektubunda ise Fatih Sultan Mehmed'e çeşitli konularda tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur. O, padişaha memleketin ahvalinin sultanın ahvaline tabi olduğunu belirterek, ıslâh-ı memleket ile meşgul olması tavsiyesinde bulunmuştur. Daha sonra şeyh, "...Fakirin bu tarafa gittiğine padişahın mübarek hatırına gubar gelmeye ki, valideyn nice kerre mektup gönderdikten sonra adam da göndermişler. Onların rızasını tahsil etmek için geldim..." (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5862) diyerek, İstanbul'dan anne-babasının rızasını kazanmak için ayrıldığını belirtip padişahın kendisine güvenmemesini istemiştir. Sonlara doğru ise Memlûklulara ve Türkmenlere karşı uyanık olunması hususunda uyarılarda bulunmuştur.

Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Fatih Sultan Mehmed Han* isimli çalışmasında Akşemseddin'in kaleme aldığı üçüncü bir mektuptan bahsetmektedir. O, Fatih Sultan Mehmed'in, Uzun Hasan ile muharebeye başlamadan önce bir rüya gördüğünü ve bunu hocası Akşemseddin'e anlattığını ve onun da padişaha bu rüyanın yorumuyla ilgili bir mektup yazdığını ifade etmektedir. (Yılmaz, 2000, s. 214). Yine Yılmaz'ın kaydettiği dipnottan bu bilgiyi Osmanlı devlet adamlarından Feridun Ahmed Bey'in (ö. 991/1583) *Münşeâtü's-Selâtin* adlı eserinden aktardığı anlaşılmaktadır (Ferîdûn, 1274, s. 280-283). Kaynaklarda Otlukbeli Savaşı öncesi Fatih Sultan Mehmed'in bir rüya gördüğüne dair rivayetler bulunmakla birlikte padişahın bu rüyayı kime tabir ettirdiği kesin belli değildir (Hemdemî, 2018, s. 296-297; Ahmed Dede, s. 345). Fakat Akşemseddin'in, Otlukbeli Savaşı'ndan (878/1473) çok önce 863/1459 tarihinde vefat etmiş olmasından dolayı iddia edildiği gibi bu rüyanın Akşemseddin tarafından tabir edilmesi tarihen mümkün gözükmemektedir.

Bu dönemde bir devlet büyüğüne mektup kaleme alan diğer bir mutasavvıf da Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî'dir (ö. 885/1480). Zeyniyye tarikatına mensup olan Kutbüddinzâde'nin, Bayramiyye tarikatında da şeyhlik makamına kadar çıktığı kaydedilmektedir (Öngören, 2005, s. 381-382). Hatta onun, Fatih Sultan Mehmed'e vezîriâzamlık yapan Çandarlı Halil Paşa'nın (ö. 857/1453) oğullarından birine şeyhlik yaptığı da anlaşılmaktadır. Öngören'in kaydettiğine göre (Öngören, 2012, s. 165) Kutbüddinzâde İznîkî'ye hac yolculuğunda eşlik eden bir arkadaşı için "müridim" ifadesini kullanmıştır. Şeyhe arkadaşlık yapan kimse ise "Mehmed b. Halil Paşa"dır (İznîkî, *et-Tâbiru'l-münîf*, vr. 221^b). Bu zât büyük ihtimalle Çandarlı Halil Paşa'nın oğullarından Mehmed'dir. Uzunçarşılı da bir eserinde Halil Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi'nin tarikata intisap ettiğini kaydetmektedir. (Uzunçarşılı, 1988, s. 93). Zaten paşanın diğer bir oğlu Çandarlı İbrahim Paşa'nın da (ö. 905/1499) Zeyniyye tarikatı

şeyhlerinden Hacı Halife'ye (ö. 894/1489) intisap ettiğine kaynaklar yer vermektedir¹ (Taşköprizâde, 1985, s. 203).

Kutbüddinzâde'nin, Mahmud Paşa (ö. 878/1474) sadareten azledildiği zaman onun için dünyanın geçiciliği başta olmak üzere çeşitli konularda nasihat ve tavsiyeler içeren bir mektup kaleme aldığı bilinmektedir.² Kutbüddinzâde'nin bazı eserlerinde (İznikî, *Risâle ihticâcî Âdem*, vr. 27^a) ve Mahmud Paşa için Arapça olarak kaleme aldığı *Müzîlû's-şek fî aksâmi'l-kefere* adlı eserinde paşadan sitâyîşle bahsetmesinden aralarının iyi olduğu anlaşılan (İznikî, *Müzîlû's-şek*, vr. 223^a) şeyhin görevinden azledilen Mahmud Paşa'ya, adeta mürşidi gibi bazı tavsiye ve ikazlarda bulunduğu mektubun giriş kısmı şu şekildedir:

"Bu yazılanlar şeyh-i kâmil Muhammed b. el-Mevlâ Kutbüddin el-İznikî'nin, Mahmud Paşa'ya vezirlikten azledildiği bir zamanda onu teselli etmek için gönderdiği belîğ bir mevızadır. Halisane tahiyeye ve hürmetlerin ithafından, hoş selamların lütfedilip üstün hasletlerle vasıflanmış, kâmil şemâil sahibi olan zâta hediyeten gönderilmesinden sonra onun hatırlı gönlüne ve terazi gibi vicdanına şu hakikatler gizli değildir: Alçak dünya madenlerinin dibi, helakın mevzuu, belanın yurdu, hebasıyla malum, zahiri safran gibi kuşatılmış, bâtını ise elbiseleri içinde aldatıcı bir görüntü arz etmektedir. Yardımcısı düşmanlık, lütfu sertlik ve şiddettir. Kim ona kanarsa ona bir faydası olmaz. Kim ona aldanırsa onun fitnesinden kurtulamaz. Kim ona aldanırsa ona ihanet etmez. Orada nasbedilmiş makamlar vardır. Dinarlar onun ateşi, dirhemi onun kederi, nimetleri onun gamıdır. İç yağı zehir ve elbisesi sıkıntıdır. Toprağı serap, lezzeti zillet, rahatı ise sevinç vızılıdır. Kişi dünyanın hakikatini ve onun mahiyetinin vehme bağlı hayali bir kemâl olduğunu, hakikat olmadığını bilir. Dünya, ahiret saadetini elde etmek için yaratılmıştır..."³

Kutbüddinzâde mektubunda dünya hırsının zararlarından, para, mal-mülk ve mevkinin geçiciliğinden bahsettikten sonra asıl olanın marifetullâha ermek ve ahiret saadetini elde etmek olduğunu belirtmiştir.⁴ Bu manada başına gelen felaketten dolayı paşanın üzülmemesini istemiş; aksine bu sıkıntıların Allah'a yaklaştırması sebebiyle O'na hamd etmesi gerektiğini ifade ederek Mahmud Paşa'yı tesellî etmiştir.

Fatih devrinde yöneticilere mektup kaleme alan diğer bir mutasavvıf da Hüsamzâde Mustafa Efendi'dir. Taşköprizâde ve Mehmed Mecdî Efendi (ö. 999/1591), onun sûfilere seven, onlarla beraber halvete giren ve sûfilerde zuhur eden bazı güzel hallerin onda da görüldüğünü ifade etmiş fakat iki müellif de şeyhin hangi tarikata mensup olduğu hakkında bilgi vermemiştir (Taşköprizâde, 1985, s. 188; Mecdî Efendi, 1269, s. 206). Fakat son dönem biyografi âlimlerinden Bursalı Mehmed Tahir ise onun Zeyniyye tarikatına intisabı olduğunu kaydetmiştir (Mehmed Tahir, 1333, s. 206). Bu manada Hüsamzâde hakkında doktora çalışması hazırlayan Bayam da müellifin *er-Risâletü'z-zevkiyye* adlı eserinde Zeyniyye tarikatı kurucu pîri Zeynüddin el-Hâfi (ö.

¹ Ayrıca bk. (Hoca Sâdeddin Efendi, 1979, s. 167); (Mustafa Âli, 2003, s. 213-214).

² Mektubun aslı için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4223, 91^a-92^b.

³ Mektubun tamamının tercümesi için bk. Süsleyici, F. (2024). *Fatih Dönemi Tarikat-Devlet İlişkileri* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, s. 159-161.

⁴ XVI. Yüzyıl da da meşâyihin devlet adamlarını dünya metâna meyletmeme ve adaletle hükmetme gibi konularda uyarılarına devam ettikleri görülmektedir. Bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 240-245.

838/1435) hakkında “Şeyhlerimizin şeyhi” ifadesini kullanması ve Bursa’da bulunan Zeynîler Kabristanı’na defnolunmasından dolayı onun Zeynî olduğunu ifade etmektedir (Bayam, 2008, s. 87). Yine o, araştırmasında Hüsâmzâde Mustafa Efendi’nin Fatih Sultan Mehmed’e için kaleme aldığı mektuba yer vermektedir.

Hüsâmzâde’nin padişaha yazdığı mektubu tasavvufî öğütlerle beraber çeşitli konularda uyarı ve tavsiyeleri içermektedir. O, konuya bir giriş mahiyetinde sultana bazı konularda nasihatle bulunduktan sonra âlimlerin, dervişlerin ve reâyânın bazı sıkıntılarını üslubunca arz etmektedir. Mektubunun girişinde Allah Teâlâ’yı gerçek manada tanıyamadığımızı ve ona gereği gibi kulluk yapamadığımızı belirten Hüsâmzâde, sözlerine âyet ve hadislerden misaller getirmekte ve çıkacağı seferde padişaha şanlı bir zafer niyaz etmektedir. Ardından kâfirlerle cihadın küçük cihad ve nefisle yapılanın ise büyük cihad olduğuna değinmekte ve bu hususu ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Bu kısımda nefs-i emmâreye, onun hevâsına, insanın manasına ve dünyanın zemmine değinmekte ve yine bu konulara âyet, hadis ve kelâm-ı kibâr ile deliller getirmektedir. Kısaca insanın yaratılış gayesinin marifetullah (Allah’ı tanımak), bunun yolunun ise nefsin hile ve desiselerini tanımak ve onu terk etmek olduğunu ifade etmektedir. Marifetin ortaya çıkışının en küçük belirtisinin ise dünyadan, keder ve gurur âleminde uzaklaşmak; en garip durum ve en büyük afetin ise dünyayı sevmek ve ona bağlanmak olduğunu belirtmektedir (Hüsâmzâde, *er-Risâletü’ş-şevkiyye*, vr. 162^a-165^a; Bayam, 2008, s. 248-250).

Girişte tasavvufî konularda öğütlerde bulunan Hüsâmzâde daha sonra padişahı üç konuda uyarmakta ve bunların çözümünü temennî etmektedir. (Hüsâmzâde, *er-Risâletü’ş-şevkiyye*, vr. 165^a-167^a; Bayam, 2008, s. 251-253). Bu hususlardan ilki, âlimin ve ilmin şerefine korunmasıyla ilgilidir. Hüsâmzâde âlimlerin sultanların katında izzet ü ikram gördüklerini fakat bir hata ettiklerinde bunların bazen yol kesenlerin bazen de avâm halkın ta’zîrine yakın bir siyasete maruz kaldıklarını, böylece ilmin şerefine dumura uğradığını ve hiçbir insanın kusursuz olmadığını ifade etmektedir. Müellifin ikinci olarak üzerinde durduğu husus sultanların mal toplamayı, nizamın dayanağı kılması tehlikesidir. Son olarak ise vakıfların yıkılması, mülklerin askerî çokluk ve kuvvet için timar kılınması meselesini arz etmektedir.⁵

Hüsâmzâde Mustafa Efendi’nin padişaha arz ettiği bu mektuptan tarikat ehlinin, tebaa ile saray arasında adeta bir elçilik vazifesi yapmakta olduğu ve sorunların çözümü için aracılık ettikleri anlaşılmaktadır. Yine bu manada Hüsâmzâde, sadrazam Mahmud Paşa’dan damadı Zenbilli Ali Efendi’ye (ö. 932/1526) yardımcı olmasını ve onu himaye etmesini istemiştir (Hüsâmzâde, *er-Risâletü’ş-şevkiyye*, vr. 128^a-129^a; Bayam, 2008, s. 204).

Makalemizin asıl konusunu teşkil eden mektubu ise Halvetiyye meşâyihinden Seydî Halife, Fatih Sultan Mehmed için kaleme almıştır.

⁵ II. Mehmed döneminde kanunnâmeler ve vakıflarda yapılan bazı değişikliklerin, özellikle vakıf ve mülk arazilerinin büyük bir kısmının devlet toprakları haline getirilip askerî sınıfa timar olarak dağıtılması diğer kesimlerin yanı sıra meşâyih nezdinde de bazı hoşnutsuzluklara sebep olmuştur. Bu problem II. Bayezid padişah olduğu zaman emlak ve evkafın büyük çoğunluğunu sahiplerine geri vererek çözüme kavuşturulmuştur. Bk. (İnalçık, 2009, s. 122, 130).

2. Seydî Halife'nin Mektubunun Metni ve Aktardığı Vâkıâlarının Tarikat-Devlet İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi

Mektuba ve içeriğine giriş yapmadan önce Seydî Halife ve tarikatı hakkında bilgi verilecektir. O, "İmamzâde" ve "Seydî (Seyyidî) Halife" diye tanınmaktadır (Mehmed Süreyya, 1330, s. 121; Abdizâde, 1330, s. 243). Taşköprizâde Ahmed Efendi onun ismini "eş-Şeyh Seyyidî Halife el-Amasî" olarak verirken (Taşköprizâde, 1985, s. 438), son dönem araştırmacılarından Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yasar ise "eş-Şeyh Seyyidüddin Ali el-Halvetî olarak kaydetmektedir (Abdizâde, 1330, s. 243).

Kaynaklarda hayatı hakkındaki bilgiler sınırlı olan şeyhi, Taşköprizâde ârif-i billâh, takva sahibi, zâhid, âbid ve mücâhid bir kimse olarak tavsif etmektedir (Taşköprizâde, 1985, s. 439). Halvetiyye meşâyihinden Habib-i Karamânî'nin (ö. 902/1496-97) halifelerinden biri olan Seydî Halife, şeyhinin vefatının ardından Amasya'da yer alan Mehmed Paşa Tekkesi'nde postnişin olmuş ve irşad faaliyetlerine burada devam etmiştir (Abdizâde, 1330, s. 243). Mehmed Süreyyâ'nın verdiği bilgiye göre şeyh, hicrî 940 (milâdî 1533-34) tarihinde Amasya'da vefat etmiştir (Mehmed Süreyya, 1330, s. 121). Türbesi günümüzde şeyhi Habib-i Karamânî'nin de kabrinin bulunduğu Mehmed Paşa Camii'nin haziyesinde yer almaktadır (Hulvî, 1993, s. 408; Budak 2015; s. 166; Şahin, 2004, s. 371-372).

Halvetî meşâyihinden Seydî Halife'yi önemli kılan hususlardan biri de onun Akşemseddin gibi Fatih Sultan Mehmed'e bir mektup yazmasıdır. Şeyhin vâkıâlarında gördüğü bazı olayları aktardığı, padişaha çeşitli müjdelerle tavsiyeler içeren bir mektup kaleme almasından onun padişahla yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektubun varlığından ilk olarak Tahsin Öz bahsetmiş ve bir makalesinde belgenin aslına yer vermeden "Fatih'in, fütuhâta mazhar olacağına dair Halvetî Seydî'nin gördüğü rüyayı bildiren arîzası"nın,⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde, E. 6451/1 numaralı demirbaşta kayıtlı olduğunu belirtmiştir (Öz, 1950, s. 52). Bu arşiv belgesi Fatih Sultan Mehmed devri tarikat-devlet ilişkilerine ışık tutması ve yayınlanmamış bir belge olması açısından önem arz etmektedir (TSMA., E. 6451/1). Osmanlı Türkçesi ile yazılan ve içerisinde bazı Arapça ve Farsça ibâreler yer alan mektubun transkripsiyonu şu şekildedir:

Hüve'l-Fettâh

Azzemallâhu teâlâ celâle kadrihi ve harese anî'l-kusûfî kemâle bedrihi⁷

Atebe-i ulyâya arz-ı fakir-i muhlis oldur kim, Sultanım hazretlerinin mübarek çeşm-i rûşen olsun kim sırra müteallik bir nice vakıa görüldü. Hazreti Rasûl'den, Sultanıma i'lâmiçün beşâret oldu ki bu fakir Sultanımdan vâsiu'l-kalb ve settâr sıfat kimesne görmedim. Âlem-i vâkıada görüldü ki, Hazreti Rasûl aleyhisselâm bir âli makamda oturur. Gâzi Hüdâvendigâr⁸ merhum karşısına durur, sağ yanında hazreti Şems-i Tebrizî⁹ ve Seyyid Buhârî¹⁰ ve Hacı Bayrâm¹¹ rahimehumullâh. Gâzi Hüdâvendigâr,

⁶ Seydî Halife'nin kaleme aldığı bu belgeyi Tahsin Öz arıza olarak isimlendirmiştir. Fakat bu belge çeşitli yönlerden arıza'nın yanı sıra arz, arz-ı hal ve mektup gibi çeşitli belgeleri de andırmaktadır. Fakat Akşemseddin'in, II. Mehmed için kaleme aldığı belgenin akademik çalışmalarda mektup olarak adlandırılmasından dolayı biz de Seydî Halife'nin, II. Mehmed'e gönderdiği bu belgeyi mektup olarak isimlendirmeyi tercih ettik. Osmanlı diplomatiğinde kullanılan bu belgeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Kütükoğlu, 1998).

⁷ Allah Teâlâ, onun kadrinin yüceliğini arttırsın ve dolunay gibi parlak olan kemâlini kararmaktan korusun.

⁸ I. Murad (ö. 791/1389).

⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Melikdâd Tebrizî (ö. 645/1247 [?]).

Seyyid Buhârî'ye: "Emîrim, Sultan Muhammedimin a'dâsı kesîrdir, Hazreti Rasûl'den duâ temennâ ediverunuz", der. Seyyid Buhârî, temannâyı duâ edib Hazreti Rasûl duâ ıder ki: "Allah Teâlâ muzaffer ede her ne tarafa müteveccih olursa." Ve bir mübarek sâatte dahî âlem-i meânide görüldü ki bir şems inüb Sultanımın önünde secde eyler ve bir bedr-i münîr devletlû başına nurefşân eder, bir nûrânî pîr Sultanımın elin alıb bir burağa bindirub iledir, bir âli tahta geçürür. Suâl edildi pîrden ki: "Sen kimsin? Bu Güneş secde ettiğü nedir?" Pîr cevap verir ki: "Ben sırr-ı Muhammedim, Güneş devlet Güneşidir. Hakk Teâlâ hazretinden Sultan Muhammed'e a'tâdır. Ve hem diyâr-ı Arabın fethidir." Ve bir mübarek vakitte dahî âlem-i meânide Hazreti Rasûl eydür "Belgrad'a gazâ olsa gerekdir". Sultanıma malumdur ki, Hazreti Rasûl aleyhisselâm vâkıada görmekte şüphe yoktur. Bu hadis mucibince ki kâle'n-nebiyyu aleyhisselâm "Men raâni fi'l-menâmi fekad rae'l-hakka fe-inneşseytâne lâ yetemesselu bî",¹² sadaka Rasûlullâh. Ve bir sâat-i şerifede dahî görüldü ki Hz. Musâ Nebî aleyhisselâm asker çeküb Filibe'ye vârid askerin burûc-ı Üngürüs'e (Macar) erer. Hz. Musâ yürüyüş eder nâgâh Hz. Musa gâib olur yerinde Sultanım zâhir olur. Üçler ve yediler önünüzce tâ Frengistan'a (Avrupa, batı memleketleri) dek feth olur. Ve bir dahî kutub cânibinden keşf olur. İznik'de mecmu' ervâh-ı evliyâ ve silsile-i meşâyihe tabi olan sâlikîn cem olur. Sultanım hazretleri Cem Sultan eline yapışıp bahr içinden zâhir olur. "Yâ Evliyâullah Cem Çelebi'yi sizin otağınıza ber-kadem", dersiz. Bir mübarek vakitte dahî âlem-i ruhaniyette sırr-ı Rasûl'den şöyle beşâret oldu ki, yetmiş yıl Sultanım hazreti taht-ı saltanatta padişahlık süre bi-avnillâhi teâlâ. Sultanıma malumdur ki bu vâkıâların âfâkı ve enfûsi vardır. Ve mâzi ve müstakbel ve hâli vardır. Ve keşf-i sûri ve keşf-i manevîsi vardır. Netîce-i ef'âldir, eğer ta'bir oluna tadvîl-i kelâm olur ve ifşâyı sır olur. Hz. Peygamber buyurmuştur ki: "Her kim sırrını saklarsa muradına çabuk erişir" (Mevlânâ, 2021, s. 22). Fakir bir karıncayım, bu dünyada bir çekirge ayağım bile yok. Senin gibi bir Süleyman'ı misafir etmek ne haddime!

Dâ'il-fakîr el-hakîr Halveti Seydî

Bu mektupta Seydî Halîfe mâna âleminde müşâhede ettiğî vâkıalarına yer vermektedir. Sözlükte "âniden meydana gelen olay, vuku bulan hal, kaza, kıyamet ve sıkıntı," gibi anlamlara gelen vâkıa kelimesi tasavvufta ise gayb âleminde sâlikin kalbine gelen birtakım işaret ve mânaları ifade etmektedir (Vankulu, 2015, s. 1432). Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü'l-maârif* adlı eserinde halvet bahsine ele alırken vâkıaların, ihlaslı bir şekilde zikre devam eden ve dünyaya karşı zühd içerisinde olan takva sahibi kimselerin kalbine misal âleminde rumuzlar şeklinde gelen hakikatlar olduğunu kaydetmektedir (Sühreverdî, 1989, s. 275).

Fatih Sultan Mehmed'e, Seydî Halîfe'nin yanı sıra Bayramiyye tarikatından Akşemseddin'in de yazdığı mektuplarında bazı vâkıalarına yer verdiği ve ayrıca bazı sûfîlerin Hz. Peygamber'den aldıkları manevî bir işaretle eser yazdıkları görülmektedir. Nitekim Akşemseddin, padişaha İstanbul muhasarası sırasında yazdığı mektubunda melâlet içinde otururken değişik bir hal zuhûr ettiğini ve Kuran-ı Kerîm'e tefe'ül ederken Cafer-i Sâdık'ın (ö. 148/765) işareti üzerine şu âyetin denk geldiğini belirtmektedir. "Allah, erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkârcılık yapanlara, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar. Allah onları

¹⁰ Emîr Sultan (ö. 833/1429 [?]).

¹¹ Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430).

¹² "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür, çünkü şeytan benim suretime giremez." (Buhârî, "İlim", 38, "Edeb", 109; Müslim, "Ruya", 10,11; Tirmizî, "Ruya", 4, 8).

lânetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.”¹³ Akşemseddin mektubunun devamında cihattan uzak duranların bâtınının Müslüman olmadığını, onların münafık hükmünde olup kâfirlerle beraber cehennem azabında beraber olacaklarına dair bir işaret düştüğünü ifade etmektedir (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 5584). II. Mehmed'in babası II. Murad döneminde (1421-1444, 1446-1451), Bayramiyye tarikatına mensup olan Yazıcızâde Mehmed (ö. 855/1451)¹⁴ ve Zeyniyye'den Musannifek (ö. 875/1470) ise Hz. Peygamber'den aldıkları işaretle eser kaleme alan sûfilerdendir.¹⁵

Seydî Halife'nin on sekiz satırdan oluşan ve çeşitli vâkıâlarına yer verdiği mektubunun hangi tarihte yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat şeyh mektubunda mâna aleminde müşahede ettiği “*Belgrad'a gazâ olsa gidin gerekdir*” müjdesine yer vermektedir. Bu ifadeye dayanarak mektubun II. Mehmed'in bizzat katıldığı Belgrad Seferi (860/1456) öncesi kaleme alındığı söylenilebilir. Hatta şeyhin İstanbul'un fethinden hiç bahsetmemesi bu mektubun başşehirin fethinden sonra yazılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. O halde mektup büyük ihtimalle 1453-1456 yılları arasında yazılmış olmalıdır. Seydî Halife mektubundaki vâkıaların büyük kısmı Hz. Peygamber'den, Fatih Sultan Mehmed'e yönelik müjdeleri içermektedir. Şeyh ilk vâkıasında Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) sohbet şeyhi Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247 [?]), Emîr Sultan (ö. 833/1429 [?]) ve Hacı Bayrâm-ı Velî'den (ö. 833/1430) bahsetmektedir. Bu vâkıadan Seydî Halife'nin de şeyhi Habib-i Karamânî gibi diğer tarikat mensuplarına itibar ettiği ve manevî olarak onlardan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Taşköprizâde'nin kaydettiğine göre Habib-i Karamânî, Hacı Bayram-ı Velî'nin kabrini ziyaret ettiği gibi yine Bayramiyye'den Akşemseddin ve halifesi İbrahim-i Tennûrî (ö. 887/1482) ile görüşmüş ve ayrıca Nakşbendiyye ile Zeyniyye'den de bazı şeyhleri de ziyaret edip onlarla sohbetle bulunmuştur (Taşköprizâde, 1985, s. 266).

Şeyhin bu mektubu padişahın moral ve motivasyonunu arttırmak ve onu fetihlere teşvik etmek niyetiyle kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü onun, padişahı Belgrad fethine teşvik ettiği gibi ilerleyen vâkıalarda “...bir saât-ı şerîfede dahî görüldü ki Hz. Musâ Nebî aleyhisselâm asker çeküb Filibe'ye vârid askerî burûc-ı Üngürüs'e (Macar) erer. Hz. Musâ yürüyüş eder nâgâh Hz. Musa gaib olur yerinde Sultanım zâhir olur. Üçler ve yediler önünüzce tâ Frengistan'a (Avrupa, batı memleketleri) dek feth olur...” diyerek, padişahı Avrupa'ya yönelik seferlere de teşvik ettiği görülmektedir. Bu manada II. Mehmed'in de başta Sırbistan, Bosna ve Arnavutluk Seferleri olmak üzere Avrupa'ya pek çok seferler düzenlediği ve fetihler gerçekleştirdiği bilinmektedir. Mektupta ayrıca “*diyâr-ı Arab'ın fethi*” ile ilgili müjdeler verilmektedir. Aynı hususu Akşemseddin'de padişaha yazdığı bir mektubunda dile getirmektedir. O, “...*diyâr-ı Arab'a varup bilece feth idavüz*” demektedir (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E-5862). Suriye, Mısır ve Hicaz topraklarından oluşan diyâr-ı Arab, müslüman bir Türk devleti olan Memlûkler'in (1250-1517) hüküm sürdüğü yerlerdir. Bu manada Akşemseddin ve Seydî Halife, II. Mehmed'i adeta bu toprakların fetih programı içerisine dâhil edilmesini teşvik etmektedirler. Yine şeyh, diyâr-ı Arab'ın

¹³ Tevbe, 9/68.

¹⁴ Yazıcızâde Mehmed ilkin *Meğâribu'z-zaman* adlı eserini Arapça olarak kaleme almış daha sonra bu eserden faydalanamayan kimselerin ısrarı ve onu sevenlerin Hz. Peygamber'i vafeden bir kitap yazmasını rica etmesi üzerine Meğârib'i manzum bir şekilde Türkçe'ye tercüme etmiş ve Muhammediyye diye isimlendirmiştir. O, bu eserini Hz. Peygamber'den aldığı manevî bir işaretle yazdığını kaydetmektedir. Bk. (Ahmed Bican, *Muhammediyye*, Erzurum Kütüphanesi, Erzurum Yazmalar, nr. 755, vr. 2^b; Çelebioğlu, *Muhammediyye*, 1996, s. 163; Latîfî, 2018, s. 91).

¹⁵ Taşköprizâde'nin kaydına göre Musannifek, *Şerhu Âdâbi'l-bahs* adlı eserini eserini 826/1422-23 tarihinde telif etmiştir. Bk. (Taşköprizâde, 1985, s. 164).

fethedileceği müjdesinin yanı sıra Fatih Sultan Mehmed'in yetmiş yıl saltanatta padişahlık süreceğini de müjdelemiştir. Zâhire bakıldığında bu iki müjdenin de Fatih döneminde gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir. Çünkü söz konusu toprakların fethi ileride II. Mehmed'in torunu Yavuz Sultan Selim'e (ö. 926/1520) nasip olmuş (Bidlîsî, 2001, s. 309-349; Çabuk, 2018, s. 414-432) ve II. Mehmed saltanatta yaklaşık otuz yıl (1444-1446, 1451-1481) kalmıştır. Fakat şeyhin bu cümleyi nasıl ve ne maksatla kurduğu önem arz etmektedir. Nitekim Seydî Halîfe mektubun sonlarına doğru "...bu vâkıâların âfâkî ve enfûsî vardır. Ve mâzî ve müstakbel ve hâli vardır. Ve keşf-i sûrî ve keşf-i manevisi vardır. Netîce-i ef'âldir, eğer ta'bir oluna tadvîl-i kelâm olur ve ifşâyı sır olur...", demektedir. Belki şeyhin aktardığı bu iki vâkıayı kendisinin de ifade ettiği gibi geleceğe (müstakbele) yönelik bir vâkıa ve müjde olarak değerlendirmek daha isabetli olabilir. Bu manada verilen müjdeleri, Fatih'in kurmuş olduğu sistemin onun soyu vasıtasıyla yıllarca sürdürüleceği ve diyâr-ı Arab'ın fethinin onun soyuna nasip olacağı şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ayrıca Fatih her ne kadar saltanatta otuz sene kalmış olsa da oğlu II. Bayezid (1481-1512) ve torunu Yavuz Selim'in (1512-1520) saltanatta kaldığı yıllar da bu sayıya ilave edilirse şeyhin söylemiş olduğu gibi yetmiş yıla tekabül ettiği görülmektedir.

Mektubun sonlarına doğru Seydî Halîfe'nin mâna âleminde gördüğü olay ise manidardır. Şeyh, şu ifadeleri kullanmaktadır: "*İznik'de mecmu' eroâh-ı evliyâ ve silsile-i meşâyih'e tabi olan sâlikîn cem olur Sultanım hazretleri Cem Sultan eline yapışıp bahr içinden zahir olur...*" Şeyhin manâ âleminde müşâhede ettiği II. Mehmed'in deniz içinden zâhir olup oğlu Şehzâde Cem'in elinden tutması vâkıası manidardır. Padişah neden Şehzâde Bayezid'in elinden değil de Şehzâde Cem'in elinden tutuyor? Bu hadiseden Seydî Halîfe'nin siyasî olarak Şehzâde Cem'in yanında yer aldığı ve babası II. Mehmed'den sonra onu padişah olarak görmek istediği fikri ortaya çıkarılabilir. Yine bu manada Amasya'da Halvetîlik üzerine çalışan Budak, Seydî Halîfe'nin, Şehzâde Bayezid'in ve etrafındaki dostlarının uygunsuz hal ve davranışları hakkında Fatih Sultan Mehmed'e bir mektup yazdığını¹⁶ ve Habib-i Karamânî'nin halifesi, Seydi Halîfe'nin şeyhinin haberi olmadan böyle bir mektup kaleme alamayacağını belirttiikten sonra Habib-i Karamânî'nin, Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta geçecek şehzâdenin Cem olması hususunda bir kanaati olmasının muhtemel olduğunu kaydetmektedir. Devamında ise Seydî Halîfe'nin bu şekilde bir mektubu Şehzâde Bayezid'i babasının gözünden düşürmek için kaleme almış olmasının düşünülebileceğini ve II. Bayezid'in padişah olduktan sonra Habib-i Karamânî ile münasebetini kesmesinin bu görüşü desteklediğini belirtmektedir (Budak, 2015, s. 137).

Halvetiyye meşâyihinden Habib-i Karamânî ve Seydî Halîfe böyle bir tavrı benimserken yine Habib-i Karamânî gibi Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin (ö. 870/1466) halifelerinden biri olan Pîr Muhammed-i Erzincânî'ye (ö. 879/1474 [?]) intisap eden ve Çelebi Halîfe olarak tanınan Cemâl-i Halvetî'nin (ö. 899/1494) ise Seydî Halîfe'nin tersine Şehzâde Bayezid'i desteklediği anlaşılmaktadır.¹⁷ Çünkü Şehzâde Bayezid, Şehzâde Cem

¹⁶ Yaptığımız araştırmalarda Seydî Halîfe'nin, makelemizin konusunu oluşturan mektubu dışında Fatih Sultan Mehmed'e yazmış olduğu bir şikâyet mektubuna rastlayamadık. Fakat Lala Murad ve Defterdârı Hacı İvaz'ın, Şehzâde Bayezid'in etrafındaki müfsitler ve uygunsuz davranışları hakkında bilgiler içeren bir mektubu T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, TSMA bölümü, E. 6366/2 numaralı demirbaşta kayıtlıdır.

¹⁷ Amasya'da vali iken Çelebi Halîfe tanışan Şehzade Bayezid'in ona yakın bir ilgi gösterdiği hatta kendisine intisap ettiği rivayet edilmektedir. Bk. (Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Cemâl-i Halvetî*, Millî Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1724/5, 100a; Yazıcı, 1956, s. 93).

tarafını tutan ve kendisini babası II. Mehmed'in gözünden düşürmeye çalışan Karamânî Mehmed Paşa'ya (ö. 886/1481) karşı Çelebi Halife'den manevî bir yardım istemiştir (Taşköprizâde, 1985, s. 268-269). Bu olaya kısaca değinmek gerekirse kaynaklardan Taşköprizâde doğrudan Şehzâde II. Bayezid'in, Çelebi Halife'den tazarruda bulunduğunu belirtip, olayın kimden nakledildiğine bir işaretle bulunmazken (Taşköprizâde, 1985, s. 268), Hoca Sâdeddin Efendi, Tâcizâde Câfer Çelebi'den (ö. 921/1515) nakilde bulunmakta (Hoca Sâdeddin, 1979, s. 207); Cemâleddin el-Hulvî ise Çelebi Halife'nin müritlerinden biri olduğunu kaydettiği Şehzâde Bayezid'in kapıcıbaşı olan Hacı Mustafa Ağa'nın rivayetine yer vermektedir (Hulvî, *Lemazât*, vr. 163^b-164^b). Bu menkıbe farklı kişilerden rivayet edilse de kaynaklardan bu olayın sebebinin Karamânî Mehmed Paşa'nın, Şehzâde Cem tarafını tutması ve Şehzâde Bayezid'i babasının gözünden düşürmeye çalışıp, tahta Şehzâde Cem'i geçirtmek istemesi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Şehzâde Bayezid, Karamânî Mehmed Paşa¹⁹ hususunda Çelebi Halife'den manevî bir yardım isteyince şeyh, "bu zât şehzâdemize zarar vermek dilermiş, hayra tebdil olsa gerektir" der ve murakabeye dalar. Mana âleminde onun Karaman velileri tarafından korunduğunu müşâhede eder. Ve onlara "paşanın Müslümanların vakıflarını telef ettiğini ve onlara el koyarak hazineye kattığını" söyleyince, Şeyh Vefâ (ö. 896/1491) diye tanınan Muslihuddin Mustafa dışında bütün veliler onu desteklediler. (Taşköprizâde, 1985, s. 268; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 207; Hulvî, *Lemazât*, vr. 164^a). Fakat paşa, Şeyh Vefâ'nın hazırladığı bir vefkle manevî koruma çemberindeydi²⁰ ve o bu muskayı başında taşımaktaydı.²¹ Çelebi Halife, zamanla bu manevî dairenin içine girebilmeyi başardı ve yakın bir zamanda Karamânî Mehmed Paşa'nın izâlesi haberinin ulaşacağını söyledi.²² Bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed'in vefatının ardından Sadrazam Karamânî Mehmed Paşa, Yeniçeriler tarafından şehit edilmiştir. (Çabuk, 2018, s. 344). Kaynaklarda aktarılan bu olayın kaydedildiği gibi gerçekleşip gerçekleşmediği ayrı bir husus olmakla beraber bu rivayetten Çelebi Halife'nin Şehzâde II. Bayezid'in yanında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Halvetiyye tarikatına mensup olan Seydî Halife ve Çelebi Halife'nin bu yaklaşımlarından öyle anlaşılıyor ki bu iki şeyh aynı tarikat mensubu olsalar dahi farklı siyasî tercihler ortaya koymuşlardır. Bunun diğer bazı tarikatlarda da yaşandığı tespit edildi. Zeyniyye tarikatından Şeyh Hacı Halife (ö. 894/1489) ve Şeyh Vefâ'nın farklı tavırları buna örnek verilebilir. Hacı Halife müridi Çandarlı Halil Paşa'nın (ö. 857/1453) oğlu Çandarlı İbrahim Paşa'ya (ö. 905/1499), Şehzâde Bayezid'e yakın olması yönünde

¹⁸ Karamânî Mehmed Paşa'nın, Şehzâde Cem tarafını tutması ve şehzadeler arasındaki taht mücadelesi hakkında daha geniş bilgi için bk. (Âşık Paşazâde, 1947, s. 546-548; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 188-202; Çabuk, 2018, s. 343-347; Tarım, 1999, s. 4-5).

¹⁹ Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf* adlı eserinde Karamânî Mehmed Paşa yerine "Sultan Mehmed'in veziri Ahmed Paşa" ifadesini kullanmaktadır. Bu yanlışlıkla yazılmış olmalıdır. Çünkü diğer kaynakların hepsi Karamânî Mehmed Paşa'nın isminde mütabıktır. Bk. (Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, nr. 558/1, s. 19-20).

²⁰ Lâmiî Çelebi ve Yusuf b. Yakub bu vefk hakkında diğer kaynaklarda geçmeyen bir bilgiye yer vermektedir. Bu iki kaynağa göre Şeyh Vefâ, Karamânî Mehmed Paşa'ya "sad-ender sad" adlı bir vefk çeşidi hazırlamıştır. Lâmiî Çelebi ayrıca bu vefkin "her türlü semavî âfeti defettiğine dair" bir bilgiyi de kaydetmektedir. Bk. (Câmî, 1980, s. 580; Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf*, s. 20).

²¹ Sadrazam Karamânî Mehmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed vefat ettiği günlerde sıkıntılı zamanlar yaşamış ve terleme yüzünden muskanın bazı bölümleri silinmişti. O da muskayı yeniden düzenlemesi için Şeyh Vefâ'ya göndermişti. Bk. (Taşköprizâde, 1985, s. 269; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 208).

²² Bu konuda Cemâleddin-i Hulvî, Taşköprizâde ve Hoca Sâdeddin Efendi de olmayan bir bilgiye yer vermektedir. Hulvî, Çelebi Halife'nin Karamânî Mehmed Paşa'yı izâle etmek için, teveccüh edip, "kahhâr" esmâsıyla nazar kıldığını kaydetmektedir. Bk. (Hulvî, 1993, s. 432).

tavsiyelerde bulunmuştur (Taşköprizâde, 1985, s. 204). Olay, kaynaklarda kaydedildiğine göre şöyle gerçekleşmiştir. Bir gün Hacı Halife, müritleriyle birlikte Bursa dağına (Uludağ) çıkmıştı. Şeyh, müritlerinden birini boynuna zil takılı olan atını Çandarlı İbrahim'e götürmekle görevlendirdi. Çandarlı İbrahim'den de attan inmeden, zilini çıkarmadan yanına kadar gelmesini istedi. Emirleri yerine getiren Çandarlı İbrahim, Hacı Halife'nin yanına gelince bir koyun postu üzerine oturdu ve şeyhine şöyle dedi: "Bana verdiğiniz bu zilin öyle bir sesi var ki doğuda ve batıda onu duymayan kalmaz." Şeyh, inşallah bende öyle olmasını umuyorum diyerek, ondan İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmasını ve Şehzâde Bayezid'e bigâne kalmamasını tembihledi. Duâlarla uğurlanan Çandarlı İbrahim, İstanbul'a vardığında Fatih Sultan Mehmed ile karşılaştı. Padişah ona "Sen Halil Paşa'nın oğlu değil misin?" diye sordu. O da evet deyince, "Allah'a hamd olsun, cünûnun zâil olmuş" dedi. Çandarlı İbrahim, padişaha iyi olduğunu söyleyince, yarın divâna onun da gelmesini istedi. Ertesi gün huzura çıkınca padişah ona hangi makamı istediğini sorduğunda, şeyhinin uyarısını dikkate alarak Amasya kadılığını talep etti. Onu daha üst bir makamda görmek isteyen Fatih Sultan Mehmed, Çandarlı İbrahim'in bu isteğini daha hastalığının tam geçmemesine yorarak onu istediği göreve tayin etti (Taşköprizâde, 1985, s. 203; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 168; Mustafa Âli, 200, s. 214). Hacı Halife ferasetiyle II. Bayezid'in padişah olacağını bilirmiş gibi Çandarlı İbrahim'i, yüksek makamlardan menedip Şehzâde Bayezid'e yakın olmasını tavsiye etmekle dervişinin veziriâzamlığa kadar yükselmesine vesile oldu.

Şeyh Hacı Halife dervîşi Çandarlı İbrahim'e Şehzâde Bayezid'e bigâne kalmaması hususunda tavsiye de bulunurken bir başka Zeynî Şeyh Vefâ'nın (ö. 896/1491) ise Fatih Sultan Mehmed'in yanı sıra²³ Şehzâde Cem tarafını tutan Karamânî Mehmed Paşa ile yakın bir ilişki içinde olduğu yukarıda geçtiği üzere veziriâzâmın isteği üzerine ona kaza ve belalara karşı vefk hazırladığı hatta Yeniçeriler tarafından çıkan ayaklanmada şehit edilen paşanın kabir taşını da Şeyh Vefâ'nın hazırladığı kaydedilmektedir (Taşköprizâde, 1985, s. 269; Erdoğan, 1941, s. 8). Bu siyasi tercihlerin bir sonucu olarak da özellikle rejim değişikliklerinde padişah olacak şehzâdenin yanında yer alan şeyh veya dervişlerin diğerlerine nazaran daha şanslı oldukları ve devlet tarafından desteklendikleri de ifade edilebilir. Nitekim Fatih'in vefatının ardından II. Bayezid'in tahta geçmesiyle Çelebi Halife'nin İstanbul'a davet edildiği ve burada onun için zâviye kurulduğu ve irşad faaliyetleri için geniş imkânların sağlandığı (Hulvî, 1993, s. 433) ayrıca Şeyh Hacı Halife'nin tavsiyelerine uyan ve Şehzâde Bayezid'i yalnız bırakmayan Çandarlı İbrahim Paşa'nın da II. Bayezid saltanata geçtiğinde İstanbul'a davet edilip ve kazaskerlik göreviyle taltif edildiği görülmektedir.²⁴

Sonuç

Seydî Halife'nin Fatih Sultan Mehmed için yazdığı söz konusu mektup bu dönemde Akşemseddin'den başka meşâyihin de padişaha mektup yazdığına delil olması ve padişahın meşâyihle itikadının boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Nasıl ki Fatih, İstanbul muhasarası sırasında bazı umerâ ve ulemânın "bir sûfinin sözüyle pek çok

²³ Fatih Sultan Mehmed, Şeyh Vefâ adına cami ve çifte hamam yaptırdığı bilinmektedir.²³ Bu külliye camiyle beraber, tevhidhâne, medrese, hankâh, imaret, tabhâne ve kütüphane gibi çok fonksiyonlu bir yapıdan oluşmaktadır. Bkz. (Tursun Bey, 1977, s. 74-75; Tanman, 1994, s. 173-176).

²⁴ Ayrıca Uzunçarşılı, İbrahim Paşa'nın bir süre II. Bayezid'in lalası olarak görev yaptığını rivayet etmektedir. Bkz. (Uzunçarşılı, 1988, s. 101).

asker ve hazine telef oldu, fetih ümîdi kalmadı", sözlerine itibar etmeyip Akşemseddin'in İstanbul fethedileceği müjdesine itimat etmişse aynı şekilde padişahın Seydî Halife'nin sözlerine de itimat etmiş olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü padişah, şeyhin vâkıalarında aktardığı ve fetih müjdeleri verdiği Belgrad başta olmak üzere Avrupa'ya pek çok seferler düzenlemiştir. Başka bir açıdan ise gerek söz konusu fetihler ve gerekse Suriye, Mısır ve Hicaz topraklarından oluşan diyâr-ı Arab'ın fetih programı içerisine dâhil edilmesinin teşvik ve tavsiye edilmesi meşâyihin ileri görüşlülüğünü ve devlet işlerine bigâne kalmadıklarını göstermesi bakımından da mühimdir. Ayrıca yine bu mektup aynı tarikat mensubu şeyhlerin farklı siyasî tercihlerde bulanabileceğine dair de bir örnek teşkil edebilir. Nitekim Halvetiyye tarikatına mensup olan Seydî Halife'nin, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzâde Cem'e yine başka bir Halvetî şeyhi Çelebi Halife'nin ise Şehzâde II. Bayezid'e yakın bir tavır içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Meşâyih gerek padişaha ve gerek devlet adamlarına yazdıkları bu mektuplar, kitaplar ya da birebir görüşmeler yoluyla yöneticilere zulümden uzak durmaları, âdil olmaları, nefs-i emmâre'ye uymamaları ve dünya metâna meyletmemeleri gibi konularda yaptıkları uyarı ve tavsiyelerle özellikle de seferler konusunda verdikleri müjdelere ve ordunun moral ve motivasyonunu canlı tutan konuşmalarla önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir.

Kaynakça

- Abdizâde. H. H. (1330). *Amasya Tarihi*. (C. 4). İstanbul: Hikmet Matbaası.
- Ahmed-i Bîcan. *Muhammediyye*, Erzurum Kütüphanesi, Erzurum Yazmalar, 755.
- Âlî, G. M. (2003). *Künhü'l-ahbâr*. (C. 2). M. H. Şentürk (Haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1996). *Muhammediye*. İstanbul: MEB Yay.
- Âşıkpaşaoğlu (1947). *Tevârîh-i âl-i Osmân*, (*Osmanlı Tarihleri I içinde*). N. A. Çiftçioğlu (Haz.). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Azamat, N. (1995). Evhadüddîn-i Kirmânî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 11, s. 518-520). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bayam, A. (2008). *Hüsamzâde Mustafa Efendi ve er-Risâletü's-Şevkiyye adlı eserinin edisyon kritiği*. [Doktora Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Budak, A. (2015). *Bir şehir bir tarikat Amasya ve halvetîlik*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bursalı, M. T. (1333). *Osmanlı müellifleri*. (C. 3). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Câmî, M. A. (1980). *Nefehâtü'l-üns min hadarâtü'l-kuds*, (*Nefehât Tercümesi*). Lâmiî Çelebi (çev. ve şerh). İstanbul: Marifet Yay.
- Cereyan, S. (2024). Mevlânâ'nın mektubât adlı eserinde devlet büyüklerine nasihatler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (28), 588-599.
- Çabuk, V. (2018). *Büyük Osmanlı tarihi*. (C. 3). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Erdoğan, A. (1941). *Fatih Mehmed devrinde İstanbul'da bir Türk mütefekkeri Şeyh Vefa hayatı ve eserleri*. İstanbul.

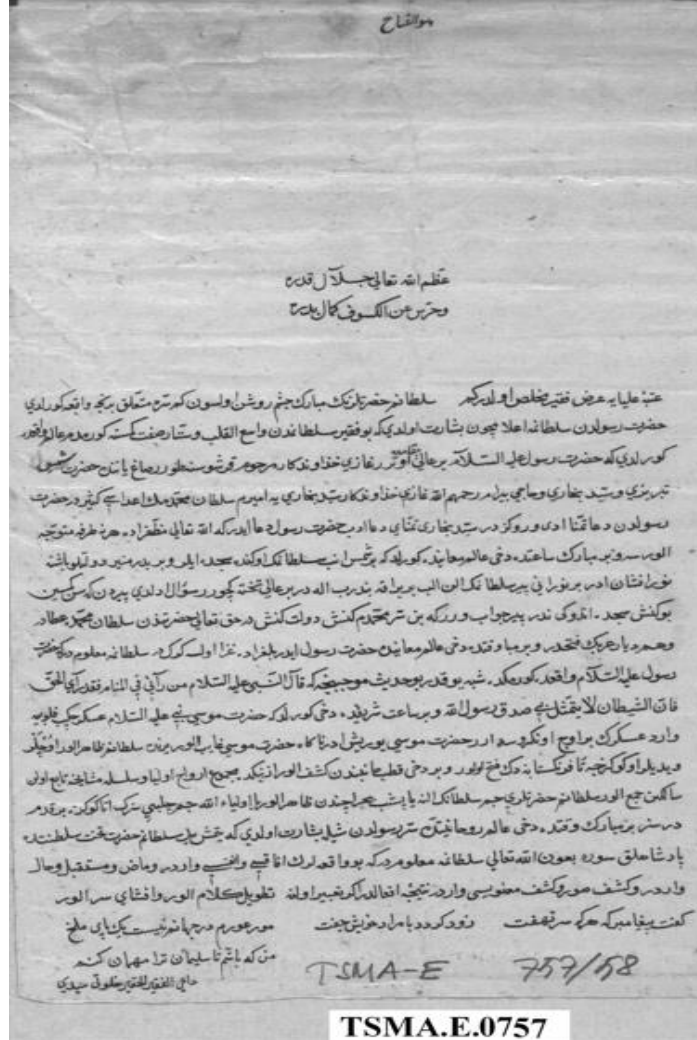
- Ertuğ, Z. T. (1999). *XVI. yüzyıl Osmanlı devleti'nde cülûs ve cenâze törenleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ferîdûn, A. (1274). *Münşeâtü's-selâtîn*. (C. 2). İstanbul.
- Güleç, İ. (2017). Tasavvufi mektup yazma geleneği ve Abdurrahim Fedâî'nin ihvanına yazdığı iki mektup. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 39(40), 94-100.
- Hemdemî, S. M. (2018). *Solakzâde Tarihi*. V. Çabuk (Haz.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Hoca Sâdeddin Efendi. (1979). *Tâcü't-tevârîh*. İ. Parmaksızoglu (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Hulvî, C. *Lemazât-ı hulviyye ez-lemezât-ı ulviyye*, Dügümlü Baba, 565.
- Hulvî, C. (1993). *Lemazât-ı hulviyye ez-lemezât-ı ulviyye (Büyük velilerin tatlı halleri)*. M. S. Tayşî (Haz.). İstanbul: İFAV Yay.
- Hüsamzâde, M. E. *er-Risâletü's-şevkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, 1942/2.
- İdris-i Bidlîsî (2001). *Selim Şahnâme*. H. Kırlangıç (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnalcık, H. (1987). *Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar I*. Ankara: TTK Yay.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i aliyye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Köle, B. (2011). *Zeynüddîn hâfî ve tasavvufî görüşleri*. İstanbul: İnsan Yay.
- Kurtulmuş, G. Y. (2019). *Endülüs risâlelerinde ihvânîyyât*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Kutbüddinzâde İznîkî. *et-Tâbiru'l-münîf ve't-te'vîlü's-şerîf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hayri Abdullah Efendi, 112.
- Kutbüddinzâde İznîkî. *Risâle ihticâcî Âdem ma'a Mûsâ aleyhime's-selâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4223/2; Râgıb Paşa Kütüphanesi, Râgıb Paşa, 692, vr. 227^a-230^b.
- Kutbüddinzâde İznîkî. *Muzîlû's-şek fî aksâmî'l-kefere*, Râgıb Paşa Kütüphanesi, Râgıb Paşa, 692, vr. 223^a-226^a.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Latîfî (2018). *Tezkiretü's-Şuarâ*. R. Canım (Haz.). Ankara: KTB Yayınları.
- Mehmed Mecdî Efendi (1269). *Hadâiku's-şakâik (şekâik tercümesi)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mevlânâ (2021). *Mesnevî tercümesi*. Ş. Can (Çev.). İstanbul: Ötüken Yay.
- Müneccimbaşı, A. D. (ts.). *Müneccimbaşı tarihi*. (C. 2). İ. Erünsal (Haz.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Okur, H. (2020). Gazâlî'nin nasihatü'l-mülûk adlı eserinde siyasetü's-şerîyye esasları. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 1-30.
- Öngören, R. (2000). *Osmanlılar'da tasavvuf*. İstanbul: İz Yayınları.
- Öngören, R. (2004). Mektup. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 29, s. 21-23). Ankara: TDV Yayınları.

- Öngören, R. (2005). Bir rüya yorumcusu olarak mutasavvıf-âlim Kutbuddinzâde Mehmed İznîkî. *Uluslararası İznîk Sempozyumu 5-7 Eylül 2005*, 381-387.
- Öngören, R. (2012). *Alimlerin gözdesi bir tarikat Zeyniyye*. İstanbul: İnsan Yay.
- Öz, T. (1950). Topkapı sarayı müzesi arşivinde Fatih II. Sultan Mehmed'e ait belgeler. *TTK Belleten*, 14(53), 49-56.
- Ritter, H. (1954). Hasan Basrî'nin kader hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a mektubu, (çev. Lütfi Doğan-Yaşar Kutluay). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3-4), 75-84.
- Sami, Ş. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Sühreverdî, Ş. (1989). *Tasavvufun esasları-avârifü'l-maârif Tercemesi*. H. K. Yılmaz & İ. Gündüz (Haz.). İstanbul: Erkam Yay.
- Süsleyici, F. (2024). *Fatih dönemi tarikat-devlet ilişkileri*. [Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Süreyya, M. (1311). *Sicill-i Osmanî*. (C. 3). Matbaa-i Âmire.
- Şahin, K. (2004). Habib Karamânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 14, s. 371-372). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tanman, M. B. (1994) Şeyh Vefâ Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 7, 173-176.
- Taşköprizâde (1985). *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*, Ahmet Subhi Furat (inceleme ve notlarla neşr.). İstanbul: İÜEF Yay.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 5584.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5862
- Tursun Bey. (1977). *Târîh-i Ebu'l-feth*. M. Tulum (Haz.). İstanbul: Baha Matbaası.
- Tûsî, E. N. S. (2012). *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. H. K. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Uludağ, S.- vd. (1997). Hasan-ı Basrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 16, s. 291-307). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara: TTK.
- Vankulu, M. E. (2015). *Vankulu lügati*. M. Koç & E. Tanrıverdi (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yazıcı, T. (1956). Fetihden sonra İstanbul'da ilk Halvetî şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi. *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, 2, 87-113.
- Yılmaz, Ö. F. (2000). *Belgelerle Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Yusuf b. Y. *Menâkıb-ı Cemâl-i Halvetî*, Millî Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1724/5.
- Yusuf b. Y. *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâyîh-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, 558/1.
- Yurt, A. İ. & Kaçalın, M. (1994). *Akşemseddin hayatı ve eserleri*. İstanbul: İFAV Yay.

Yücer, H. M. (2004). Vâkıa. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (C. 42, s. 470). İstanbul: TDV Yayınları.

Ekler

Ek 1. Seydî Halife'nin II. Mehmed'e Yazdığı Mektup

Kaynak: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, TSMA., E. 6451/1.